
Teodor Domej
Rož, Podjuna, Zilja, ... moja domovina, narod moj trpin?¹

Po uvodni opredelitvi funkcije identitete in z njo povezanih dilem se prispevek ukvarja z narodnoidentitetnimi vprašanji Slovencev na Koroškem. Gradivo za raziskavo nudijo tako objavljena pričevanja preprostih ljudi kot tudi besedila slovensko piščočih besednih umetnikov.

After defining the function of identity and the dilemmas related to it, the author deals with the national identity concerns of Carinthian Slovenes. Research material is provided both by the published testimonies of ordinary people and the work of Slovene men of letters.

Humanistični mislec Erazem Rotterdamski (1469-1536) je v svoji ironični »Hvalnici norosti«² hudomušno zapisal: »Konec koncev je sreča v veliki meri odvisna od tega, da v svoji notranjosti rečemo sebi da. Filavtija (Samoljubje) poskrbi za to, da se nihče ne sramuje svoje postave, svojih nagnjenj, svojega pokolenja, svojega položaja, svojega načina življenja in svoje domovine. To gre tako daleč, da Irec ne bi hotel zamenjati niti z Italijanom, ne Tračan z Atencem in ne Skit s prebivalci Otokov blaženih. Kako enkratno je uredila narava, ki je pri toliki raznolikosti povsod poskrbela za izravnavo! Kjer je človeku dala manj talentov, jih je po navadi Filavtija nekaj dodala.«² Zanimive besede človeka, ki je živel na prelomu srednjega v novi vek, ko še niso poznali ved, ki se danes imenujejo psihologija, sociologija ali politologija, in ljudje niso živeli po meri nacionalizma.

Govoriti ali pisati dandanes o identitetnih vprašanjih Slovencev na Koroškem pomeni upoštevati vsaj v miselnem ozadju vse oblike, v katerih so se manifestirala narodna gibanja v srednjeevropskem prostoru. Gre za opis odnosov znotraj skupine, ki se ima za

¹ Odlomek pesmi Janka Mikule »Rož, Podjuna, Zilja«. Tam brez vprašaja.

² Erasmus von Rotterdam, Das Lob der Torheit (Stuttgart 1996) 27 (prevod T. D.).

narodno manjšino (ali jezikovno, kulturno, etnično skupnost), za njen odnos do avstrijskega naroda, do Slovencev v Republiki Sloveniji in do sosednjih narodnih skupnosti. Tega ne zmore kratek prispevek, niti ena posamezna znanstvena veda, kajti zadeva je preveč občutljiva, težka in zapletena. Ker o tem takorekoč vsi nekaj vedo intuitivno, je nešteto možnosti za nesporazume in zamere. Kot zgodovinar bi moral raziskati, kdaj se je začel pri slovenskem prebivalstvu na Koroškem proces oblikovanja naroda, na kateri podlagi in v kakšnih (gospodarskih, političnih, etničnih, jezikovnih, kulturnih, zgodovinskih itd.) razmerah. Imeti bi moral pred očmi, katere so bile glavne prvine slovenskega narodnega programa in zakaj je bilo tako. Slovenci (in drugi narodi prav tako) so se oblikovali v narod v dolgotrajnem procesu, ki so ga spremljali raznovrstni spopadi in sporazumi navznoter in navzven. Vsi narodi so se rojevali v konfliktnem vzdušju in konflikt jih je spremljal na nadaljnji razvojni poti. Še tako sinhrono zasnovana raziskava ne more mimo tega, da ne bi ugotovila mnogo današnjih in bivših nesočasnosti. Tudi kot jezikoslovec ne bi ostal brez dela, ker so jeziki in njihove zvrsti vpeti v družbeno stvarnost. Podobno razvejano je področje etnologije, sploh če se spopada z analizo vsakdanjega življenja nekoč in danes. In z naštevanjem bi lahko še dolgo nadaljeval. Zato se bom omejil v tem članku skoraj povsem na zapažanja in pripombe k funkciji narodne identitete in kako se to izraža v pričevanjih preprostih ljudi in v nekaterih literarnih zapisih. Skušal se bom dotakniti tudi nekaterih dilem, ki so po mojem mnenju neločljivo povezane z bistvom identitete.

Narodi so nastali na določeni socioekonomski razvojni stopnji družbe na podlagi ideologiziranih razpoznavnih znakov. V srednjeevropskem prostoru je bil jezik izbran za glavni kriterij narodnosti. Ta razpoznavni znak narode povezuje s prednarodnim obdobjem, zaradi česar pri interpretaciji dejanskih in navideznih odmikov od tega vzorca prihaja do miselnih kratkih stikov. Ključnega pomena pri vsakem 'narodovanju'³ je narodna ideologija. Kritičen pogled v evropsko zgodovino nas prepriča o tem, da na tej celini ni veliko prostora za etos pluralizma. Z razsvetljenstvom, še močneje pa z romantiko, je stopilo v ospredje prepričanje, da je za državo idealno, če je jezikovno enotna. Vzorec se je zgodaj uveljavil v Srednji Evropi, s tem pa tudi na Koroškem, o čemer priča že slovenski slovničar Ožbalt Gutschmann (1725-1790), ki je kritiziral dele koroške elite, ker si je očitno želela izriniti slovenščino iz dežele.⁴ V devetnajstem stoletju so znanilci in glasniki narodnih gibanj razvili, kot sestavni del romantike, versko pobožen odnos do jezika in kulture. Narodne ideologije so črpale v verski metaforiki in odnos do jezika je postal bistven sestavni del morale posameznika. Med Slovence je to prvino vnesel zlasti Anton Slomšek⁵ in ravno zaradi tega še danes uživa med Slovenci posvetni ugled. V obdobju sekularizacije je narodna zavest pri nekaterih nadomestila metafizično prepričanje.

V poznem devetnajstem stoletju so se usodno povezali naravoslovje in narodne ideologije. Potem ko sta Charles Darwin in Johann Gregor Mendel utemeljila načelo in zakonitosti pokolenja, razvoja, dedovanja, mešanja itd., je nacionalizem hvaležno segel po odkritjih biologije in jih prenesel na raven razvoja človeka in človeške družbe. Narod

³ Pojem je nastal v začetnem obdobju množičnega slovenskega narodnega gibanja. V publicistiki se prvič pojavi leta 1862. Glej: Teodor Domej, Slovenci v 19. stoletju v luči svojih lastnih oznak. V: Slovenci in država (= SAZU Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 17, Ljubljana 1995) 88.

⁴ Oswald Gutschmann, Windische Sprachlehre (Klagenfurt 1777) Vorrede.

⁵ Važen mejnik je Slomškova binkoštna pridiga leta 1838 v 'Možburzi' (Moosburg) na Koroškem 'Dolžnost svoj jezik spoštovati'. Prvič objavljena v: Drobince za Novo leto 1849 (V'celovci) 3 - 11.

naj bi imel ali vsaj dobil biološko individualnost. Ta nedokazljiva in namišljena prvina je dobila močan ideološki naboj. Nastopil je čas teoretikov evgenike in pot v rasizem je bila kratka. Ni bilo prostora za drugačnost, poudarjanje etnične distance je stalo v ospredju. Pretesni stiki med jeziki, kulturami in narodi so veljali za nevarne. Čim bolj jasne, varne in zaprte meje so pomirjevale. Glasniki narodne ideologije so imeli med-kulturne stike za ranljivo mesto države in narodne skupnosti. Bali so se erozije narodne identitete. Mnogi zgodovinarji, jezikoslovci in etnologi so stopili v prve vrste znanilcev razlikovanja in kmalu tudi zapostavljanja na osnovi drugačnega jezika in kulture. Nacionalizem in rasizem sta vse tisto, kar je bilo spoznano kot tuje, skušala najprej izničiti, potem pa iztrebiti. V sožitju s teorijo, da je najboljša oblika jezikovnega ustroja družbe in države enojezičnost, je bilo v mnogih državah in regijah prostora samo za en jezik. Drugim je bila vnaprej določena obrobnost, grozila jim je odstranitev. Etnocid je, odkar se je v zgodovini pojavil, sestavni del nacionalizma. V mili in takorekoč neoporečni obliki se to kaže v asimilacijski politiki, najbolj okrutna oblika pa je fizično uničenje ljudi, ki govorijo drug jezik, gojijo »tujo« kultura, verujejo v drugega boga, imajo drugačno barvo kože ali so rasno drugega pokolenja, kot to zahteva državna doktrina. Njene žrtve niso le nemočne skupine (za časa nacizma so bili Židje, v Nemčiji, Avstriji in v nekaterih predelih vzhodne Evrope del gospodarske in izobraženske elite, obsojeni na smrt, ti kruti ukrepi so naleteli na odobravanje znatnih delov prebivalstva). Ta model je še danes produktiven, celo v Evropi: na Cipru žica ločuje Grke od Turkov, na tleh bivše Jugoslavije se nadaljuje etnično čiščenje.

Danes, ko živimo v času globalizacije, še ni splahnela rušilna moč nacionalizma. Njen spretni pojav v gospodarstvu, takorekoč njegova druga plat, je nova etnizacija družbenih konfliktov. Prezir in nestrpnost do sodržavljanov, ki so po jeziku in kulturi drugačni od večinskega prebivalstva, ter sovraštvo do tujcev marsikje hromi in utesnjuje demokratične družbe. Nekateri vplivni politični misleci celo trdijo, da bodo odločilni konflikti imeli žarišča prav na mejah velikih kultur.⁶ Tako je na mesto genetično utemeljenega rasizma stopilo kulturno utemeljeno zapostavljanje razlikovanje.

Narodna identiteta in njene funkcije

Stane Južnič razlaga identiteto kot »občutenje in sidrišče človekovega obstajanja, ... pripadanja, ... ukoreninjenosti».⁷

Pojem sam je razmeroma star. Korenini v kristološkem sporu, ki razdvaja vzhodno in zahodno krščanstvo, potemtakem je tesno povezan s krščansko dogmatiko.⁸ Besedo najprej najdemo v besedišču srednjeveške latinščine in je novotvorba na osnovi latinškega zaimka »idem« v pomenu »isti«. Ima torej opravka z verskimi resnicami, ki so pomemben predpogoj za pravovernost na svetu in večno zveličanje. Sorodne prvine srečamo tudi pri posvetnih različicah verovanj: tudi tam najdemo miselno zgradbo prepričanja in ideologij, obveznost njegovih vsebin, pozitivne in negativne sankcije pa spremljajo odnos do njih. Poljudno rečeno je identiteta tisto, kar dela človeka enakega ali vsaj močno podobnega drugim ljudem in jih povezuje v večje ali manjše skupine. Zato raziskujoči pogled na identiteto preveč ali celo popolnoma zatemni pogled na tiste

⁶ Tako naprimer Samuel P. Huntington, *Der Kampf der Kulturen. The Clash of Civilizations. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert* (München, Wien 1997).

⁷ Stane Južnič, *Identiteta* (Ljubljana 1993) 5.

⁸ Več o tem pri Južniču, 9-11.

človekove značilnosti, ki pravzaprav šele naredijo razpoznavnega posameznika. Za gibanja, ki postavljajo na prvo mesto dobrobit kolektiva, to ni problem. »Narodna reč je sveta reč, povzdignjena nad vse, celo nad osebne ozire,« je zapisal Fran Levstik leta 1863⁹ - kot mnogi drugi pred in za njim.

Vendar nazaj k (večplastno sestavljeni) identiteti, ali bolje rečeno k identitetam, ker jih ima človek več (npr. spolno, socialno, starostno, kulturno, narodno itd.). Identiteto si človek pridobi in izgradi v družbenem življenju. Prirojene identitete ni, res pa je, da se začne oblikovati zelo zgodaj v družinskem krogu, nato je podvržena mnogim spremembam. Njene značilnosti so spremenljivost, pestrost, inovativnost, labilnost, minljivost. Identiteta je rezultat komunikacije, procesov sporazumevanja, dinamike in konfliktov, ki nastajajo na podlagi sobivanja v družbi. Človekova identiteta je skupek in celota, sestavljena iz mnogih delov čustvenega in razumskega sveta. Obsega verovanja in mite, to je predstave o preteklosti in prihodnosti, predsodke ali občutke, komu naj zaupaš, s kom naj si solidaren in lojalen, kdo se pravilno odzove na tvoje jezikovne in nejezikovne signale, kdo s tabo navija za iste športnike itd. Tudi odnos do jezika (v večjezičnih okoljih odnos do različnih jezikov) je sestavni del človekove identitete. Pri tem se izkaže, da je težko govoriti o nereflektiranem ali nevtralnem odnosu do jezika, ker jezikovnih sredstev ne uporabljamo le v funkciji golega sporočanja stvarne vsebine. Veda o komunikacijskih procesih pravi, da ima vsako sporočilo več ravni, ker vsebuje poleg stvarne vsebine tudi izpoved o samem sebi, apel na sobesednika ali naslovnika in odnos do njega.¹⁰

Vsaka identiteta teži k prisili, hkrati pa daje bolj ali manj varno zatočišče. Vsem, ki v predpisane vsebine verujejo, pomeni pomirjenje in uteho, daje jim občutek varnosti, služi jim kot podlaga, da se imajo za boljše, večvredne, edino pravilno misleče itd., seveda le, če ne gre za identitete z negativnimi konotacijami. Kot je že rekel Erazem Rotterdamski: »Najprej moramo sebi reči DA.« V naglo spreminjajočem se svetu pa je vse manj ljudi, ki varno mirujejo v sebi, ena osnovnih značilnosti identitete pa je spremenljivost. Kot se je treba za versko prepričanje boriti in sta dvom in skušnjava naseljena v človeku samem, nosijo tudi posvetne identitete v sebi kal vprašanj, ki zbuja negotovost.

Kje pri posamezniku najdemo ali zasledimo narodno identiteto, s katerimi merili jo merimo, ocenjujemo, ugotavljamo? Ali gre za moralnoetične komponente in značilnosti človeka, ki so neločljive od ostalih na vrednostni lestvici, ali se morda odtegujejo tem merilom? Ali vedno in povsod vladajo ista merila? Vprašanj je mnogo in odgovorov nanje tudi, če samo pomislimo na poplavo literature o tem vsebinskem sklopu. Zakaj danes tolikšna konjunktura za razprave in razmišljanja o tej vrsti identitete? Menda zato, ker se krhajo tradicionalne politične strukture in duhovni orientacijski vzorci in nastajajo nove socialne in politične tvorbe.¹¹ Vendar, ali človek kot posameznik in zgodovinsko bitje ne živi vedno v pogojih stalnega spreminjanja? Identitetna vprašanja in izzivi ga spremljajo skozi celo življenje, takorekoč od prvega trenutka samozavedanja do zadnjega. Vendar so v teku življenja v igri različni predeli njegove zavesti. Brez dvoma je narodna identiteta kategorija, ki je dobila določen pomen v življenju Srednjeevropčevca šele v devetnajstem stoletju. Zgodovinsko gledano je narodna zavest presešla, nadgradila ali celo nadomestila vaško, dolinsko, plemensko, etnično, deželno pa tudi državno

⁹ Citirano po: Fran Levstik, Besede Slovincem (Ljubljana 1940) 19.

¹⁰ Glej Friedemann Schulz von Thun, Miteinander reden 1. Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation (Reinbek bei Hamburg 1997, rororo Sachbuch 17489).

¹¹ Helmut Berding, Vorwort. V: Nationales Bewußtsein und kollektive Identität (Frankfurt am Main 1996) 9.

zavest. Razbila je stare solidarnosti in ustvarila nov pogled na svet. Za današnja obravnavanja te teme mnogo pridobimo, če priznamo, da narodna identiteta ni nekaj prirojenega ali samoraslega, temveč nekaj v konkretnem družbenem prostoru in času razvitega in pridobljenega.

Narodna identiteta lahko gradi na jeziku in na vsem tistem, kar se imenuje kultura, temelji lahko na etničnem in rasnem pokolenju, verskem prepričanju, državljanstvu in drugih naključjih. Obveznih sestavnih delov pravzaprav nima, razen enega: skupina mora deliti prepričanje o povezanosti in posebnosti, bistvena je tudi komponenta trajanja z dimenzijami preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Identiteta je tudi (in predvsem) tisto, kar si želimo, da bi bili. Ne imenujemo se po lastnostih, ki jih imamo, temveč po tistih, ki jih hočemo imeti. Narodna identiteta je prepletanje izključevanja in vključevanja. Kdo je naš, kdo ni naš, kdo je ravno še naš, kdo bi še lahko bil naš itd. Odstopanja od izbranega vzorca vedenja povzročajo negativne sankcije. Zato je identitetno delo pogosto duševno garaštvo, nenehno spraševanje po tem, kdo še deli moje občutke in prepričanja in enake vedenjske vzorce. Biti stalno odvisen od tega, da je čim več ljudi uglasenih na mojo valovno dolžino, obremenjuje. Najbolj varne, zadovoljne in srečne se ljudje s stalnimi identitetnimi problemi počutijo le, ko so del množice čimbolj enako mislečih. Na stičišču različnih jezikov, kultur, narodov in verskih skupnosti je identitetnih delavcev praviloma več kot v družbah, po sestavi bolj istovrstnih. Zato je tudi identitetnega stresa v heterogenih družbah več, predvsem tam, kjer cilj identitetne vzgoje ni strpnost in medsebojno razumevanje, temveč poenotenje ali navidezna enoličnost. Razglabljanja o identiteti so večinoma apel, da mora nekaj postati drugače. Kdo vse predpisuje vzorce vedenja? Starši, vrstniki, življenjski partnerji, učitelji, vzgojitelji, delodajalci, predstojniki, skratka vsi, s katerimi imamo trajnejše vezi in odnose. Posredovanje identitete pa je tudi družbeno organizirano. Majhen, a učinkovit del prebivalstva osmisli svoje življenje s stalnim prizadevanjem za narodno identiteto. Taki -identitetni delavci-, glasniki vsega, kakšno naj bi bilo primerno in pravilno obnašanje, so prisotni v vseh družbah. Identitetno delo je sestavni del vzgoje v formalnih in neformalnih skupinah. Začne se že v najzgodnejši otroški dobi in traja pravzaprav vse dotlej, da zgubi človek samozavedanje. Ena prvenstvenih nalog javne vzgoje, šolstva in izobraževanja je posredovanje identitete. Temu služi dovršen del znanstvenega raziskovanja, literarno in umetnostno ustvarjanje, sredstva javnega obveščanja, politične stranke, cerkve, razna društva. Nihče se jim ne more izmakniti. Ker živimo globoko v času globalizacije, je tudi identitetno delo doživelo globalizacijo.

Identiteta, kolikor je definirana in predpisana, lebdi v družbah kot neke vrste nikoli doseženi in nedosegljivi cilj. Vendar ali je poenotenje sploh smiselno in pravilen cilj in naj je zaželen? Ali ni več življenjske kakovosti v družbah, ki prenašajo različnost in jo tudi skušajo ohranjati? Ali ni več sproščenosti tam, kjer različnost ni breme, temveč samoumevnost, ki jo je treba spoštovati, in bogastvo, ki ga je vredno ohraniti? Ameriški publicist Leon Wieseltier je imenoval pojem identitete *evfemizem* za konformnost, torej željo, da bi nas v prvi vrsti prepoznavali po skupnih znakih in lastnostih.¹² Zgodovinske in osebne skušnje nas učijo, da je izbor teh razpoznavnih znakov dokaj poljuben in naključen. Pogosto se sami opredeljujemo po drugačnih kriterijih kot tisti, ki nas ocenjujejo in razlikujejo po svojih merilih. Tako se nam razkrije identitetno delo kot izolacija samih sebe in drugih.

¹² Leon Wieseltier, *Against Identity: Wider das Identitätsgetue*. V: *Die Zeit*, 17. 2. 1995, 64 sl.

Izpovedi o narodni identiteti so po navadi izrečene in pisane v velelniku (npr. Fran Levstik: »Trd bodi, neizpros, mož jeklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!«), lahko pa tudi v drugih glagolskih oblikah (npr. Anton Trstenjak: »Slovenci pa smo in ostanemo pri svoji poštenosti: Slovenec je pošten; kdor ni pošten, ni Slovenec.«)¹³ Nadeti si morejo tudi stilne prvine osmrtnice, pohvalnega govora, literarnega ali znanstvenega besedila, političnega komentarja itd. Iz mnogih zvrsti lahko vejejo apeli na identitetno raven človeka. Klasično literarno delo takega kova je »Miklova Zala«. Koroška slovenska literatura ima v »Miklovi Zali« uspešnico, ki je polna nacionalne mitologije. Jakob Sket (1852-1912), ki je ljudsko izročilo o dekletu in ženi iz Svaten pri Šentjakobu v Rožu oblikoval v povest, je na samem začetku masovnega slovenskega narodnega gibanja (povest je izšla leta 1884 kot 34. zvezek Slovenskih večernic Mohorjeve družbe) v zbirki spretno uporabil vse psihološke trike, da bi ustvaril delo z zaželenim sporočilom. Dosledno je upošteval pravila, kakšna mora biti dejansko krščanska in narodna junakinja v pogojih hude usode in težkih preizkušenj. Turki na sam dan poroke ugrabijo lepo kmečko dekle in jo odvedejo v Carigrad v sužnost. Skušnjam tujine Zala ne podleže, ostane zvesta veri, jeziku in ženinu, s pomočjo drugega istorodnega ugrabljenca se ji posreči uiti iz ujetništva. Domov pride v zadnjem trenutku in moralno oporečni Judinji Almiri, ki ji je uspelo očarati Zalinega ženina Mirka, v zadnjem hipu prekriža načrte. Pozitivni in negativni junaki ustrezajo vsem merilom. V povesti najdemo ves panoptikum predsodkov o tujcih in asimilantih, posebljenih v vojaki janičarjih. Sporočilo je otipljivo: nikoli ne zaupaj drugorodnim, najbolj nevarni pa so janičarji, »poturčenci«. Ali je zato »Miklova Zala« do solz ganila generacije bralcev mohorjanskih večernic in obiskovalcev odrskih uprizoritev koroških gledaliških skupin?

»Tužni Korotan«

Med vsemi slovenskimi pokrajinami je ravno Koroška postala sinonim za težek, takorekoč neizgleden narodnostni boj s predvidljivim koncem. Stalno besedno zvezo »tužni Korotan« je iznašla slovenska politična retorika v visokem devetnajstem stoletju. »Ave Wilson, Sloveni Carantani morituri Te salutant,« je posvetilo, ki ga beremo na knjigi iz leta 1919.¹⁴ Seveda so imele te pesimistične ocene realno oporo v odnosu do številčno, gospodarsko, kulturno in politično velikih sosedov, Nemcev in Italijanov. Gledano iz psihohigienskega zornega kota pa je poljudna verzija koroške slovenske zgodovine preobtežena s trpljenjem.

Na Koroškem se jezik vsakdana in narodno-politična zavest nista združila v neločljivo enoto. Pri večini slovensko govorečih ljudeh se nikoli nista pokrivala. Po letu 1848, v najtesnejši zvezi z narodnostnim bojem, je nastalo v nemškokoroškem političnem jeziku nasprotje Slowenen : Windische. V slovenščini čisto enakovrednega sopovednega para nimamo. Pomagamo si lahko le z zasilnim prevodom Slovenec : nemčur. Nemčur ni tajil slovenskega pokolenja, niti ne moremo trditi, da bi se ga sramoval. Kar ga je pa strogo ločevalo od »Slovenca« v političnem pomenu besede, je bilo njegovo odklonilno stališče do vsestranskega razvoja visoke narodne kulture v slovenščini. Odklanjal je slovenski knjižni jezik, bil proti slovenskemu pouku v šoli, mislil je, da se mora norčevati iz vseh poskusov, emancipirati slovenski jezik od nemškega. Edino

¹³ Anton Trstenjak, Slovenska poštenost. V: Dom in svet, Zbornik MCMXCV, VIII (Maribor 1995) 242.

¹⁴ Moravski, Slovenski Korotan (v Celovcu 1919).

zveličavna se mu je zdelala nemščina. Opredeljeval se je za nemškoliberalno politiko, ostro pa nasprotoval slovenskemu narodnemu gibanju, ki je na Koroškem bilo pod močnim vplivom katoliško konservativne skupine. Sicer so bile tudi drugod na Slovenskem politične skupine s podobnim mišljenjem in delovanjem, tako močne kot na Koroškem pa nikjer niso bile. čim se je uveljavila splošna, enaka in neposredna volilna pravica, je bila ta skupina (ki se je zdaj delila na nemškoliberalno kmečko in socialdemokratsko stranko) številčno močnejša kot tista, ki se je opredeljevala za slovensko narodno gibanje.

Ideološki konglomerat nemčurja je zrasel iz najmanj dveh korenin. Ena je bila še iz prednacionalnega obdobja. Modernizacijski sunek, ki ga je spročila tehniška revolucija, je zahteval večji gospodarski prostor, ki ga je bilo treba tudi jezikovno obvladati. Kolikor so si preprosti slovenski ljudje na Koroškem sploh želeli osnovno šolo, so od nje pričakovali in zahtevali, da otroke nauči nemščine. Od znanja nemščine so pričakovali boljše možnosti za preživetje in gospodarsko napredovanje. Jezike so videli večidel kot sredstvo sporazumevanja, in s pogledom na velikost nemškega jezikovnega prostora in njegovo gospodarsko moč se je zdelala ta ocena smiselna. Temu se je pridružila uradna jezikovna politika, ki je načrtno podpirala širitev nemščine. Ne le zgodovina šolstva na Slovenskem, tudi zgodovina šolstva drugih delov habsburških dežel priča o tem. Ko so se sredi 19. stoletja na političnem prizorišču pojavila narodna gibanja, ne stara (nacionalna) ne nova nemškonacionalna elita nista hoteli deliti politične in gospodarske oblasti z najmlajšo konkurenco - voditelji mladega slovenskega narodnega gibanja. Nemškoliberalno gibanje je na Koroškem razvilo ideologijo in strukture, ki so skušale izničiti vsak njegov dosežek. Njihova ideologija je postala takorekoč uradno predpisana smernica. Spretno je gradila na starih izkušnjah in prepričanjih in dodajala nove prvine o manjvrednosti slovenščine. Slovenskemu narodnemu gibanju se ni uspelo rešiti iz tega začaranega kroga. Slovenski apel na takoimenovano narodno čast je pogosto šel v prazno, ostal je dokaj neučinkovit. Čeprav so imeli do konca Avstro-Ogrske Slovenci na Koroškem na podlagi temeljnega državnega zakona status enakopravnega naroda, so živeli dejansko v manjšinskem položaju. Na osnovi senžermenske pogodbe (2. septembra 1919) in plebiscitne odločitve (10. oktobra 1920) so postali Slovenci na Koroškem tudi formalnopravno manjšina.

Slovensko prebivalstvo Koroške je od leta 1920 naprej z državno mejo ločeno od večine Slovencev. Vsaka država pa je skušala poenotiti mišljenje, zahtevala je lojalnost in jo pri manjšinah budno nadzorovala. Napredovanje na področju jezikovnega poenotenja je bilo važno merilo za uspeh manjšinske politike. Že za časa Avstro-Ogrske, posebej pa še v plebiscitnem boju, je nemškonacionalni politični tabor v boju proti slovenskemu narodnemu gibanju uspešno stavil na karto razlik med Slovenci tostran in onstran Karavank. V medvojnem obdobju je iz tega razvil teorijo o vindišarstvu,¹⁵ ki je odrekala veljavo vsem tistim kriterijem, na katerih je bila zgrajena slovenska narodna ideologija. V času nacionalnega socializma so dosegli raznarodovalni ukrepi svoj višek.¹⁶

¹⁵ Andreas Moritsch, *Das Windische - eine nationale Hilfsideologie (Vindišarstvo - pomožna nacionalna ideologija)*. V: Andreas Moritsch (izd.), *Problemfelder der Geschichte und Geschichtsschreibung der Kärntner Slovenen / Problemska polja zgodovine in zgodovinskega koroških Slovencev (=Unbegrenzte Geschichte - Zgodovina brez meja, Zgodovinska serija Oddelka za zgodovino vzhodne in jugovzhodne Evrope na Univerzi v Celovcu in Doma prosvete Sodalitas v Tinjah/Tainach, 1. zvezek, Klagenfurt/Celovec 1995) 15-31.*

¹⁶ Avguštin Malle in Valentin Sima (ur.), *Narodu in državi sovražni. Pregon koroških Slovencev 1942 / Volks- und staatsfeindlich. Die Vertreibung von Kärntner Slowenen 1942 (Celovec, Klagenfurt 1992).*

Razplet po letu 1945 (z mejnim konfliktom med Avstrijo in Jugoslavijo in drugimi spremnimi pojavi hladne vojne) ni dosti prispeval k razgradnji nacionalističnega in protimanjšinskega vzdušja. Danes imajo narodnostni konflikti na vasi, v občini, v župniji itd. banalno, a vendar trdovratno jedro - negativne klišeje in predsodke do jezika manjšine. Mnogi se trudijo, da bi onesmislili posredovanje slovenščine v družinskem krogu ali njeno učenje v otroškem vrtcu in šolah. »Slovenščina - četudi kot jezik enako dragocena kot drugi - je nepomemben jezik majcenega naroda.«¹⁷ Le žolčni prepiri za gostilniški mizami, občasne strankarskopolitične polemike na občinskih sejah, prepiri na roditeljskih sestankih in pisma bralcev v časopisih razkrijejo prezir in sovraštvo, ki ga gojijo nekateri sodeželani do slovenščine. S temi manifestacijami predsodkov pa je tako kot z ledeno goro: le majhen del gleda iz vode, večji je pod gladino. Avstrijske raziskave javnega mnenja so pokazale, da je odklanjanje drugače govorečih močno razširjen pojav. Na vprašanje, koga raje ne bi imeli za soseda, je kar 30% vprašanih odgovorilo, da ne bi radi živeli poleg Slovencev.¹⁸

Sprememba družbenopolitičnega sistema in osamosvojitve Republike Slovenije, za Slovence v Sloveniji velik korak, za Slovence na Koroškem še nima povsem razpoznavnih posledic. Nekajletno obdobje je še prekratko, da bi se lahko spremenila kolektivna zavest večinskega in manjšinskega prebivalstva v deželi. Zato pa je postala terminološka stiska nekoliko večja. Kaj danes na Koroškem pomeni pojem »Slovenec«? Predvsem beseda ni enopomenska. Ne označuje le stare razlike do nemško govorečih sodeželanov, prav v zadnjih letih postaja vsebinsko labilna. Ponazoriti hočem to z nedavnim konkretnim primerom, ki se ga spominjam z dokajšnjo mero nelagodja. Ob neki radijski oddaji (5. 4. 1997) iz gimnazije za Slovence v Celovcu je pred mikrofonom stal dijak, ki je na vprašanje, kako se znajde v slovenščini, odgovoril takole: »Nimam težav, ker sem Slovenec.« Odgovor je bil na videz preprost in razumljiv. Vedeti pa moramo, da ga je dal dijak, ki je doma v republiki Sloveniji. Prav zato je bila njegova izpoved večplastna. Hote ali nehote je namreč dal odgovoru naslednji globinski pomen: »Dobro obvladam slovenščino, ker sem doma v Sloveniji. Sošolci, ki so doma na Koroškem, imajo težave s slovenščino. Jaz sem Slovenec, oni niso, so namreč Avstrijci.« Enak odgovor iz ust povprečnega koroškega dijaka bi bil - upoštevajoč raven jezikovne kompetence v slovenščini - nekoliko neverjmljiv, vsaj poudarjanje vzročnosti oziroma pogojnosti bi bilo skrajno pretirano. Na drug način večplastno bi se lahko izrazil tudi koroški dijak. »Saj ni čudno, da tako dobro znaš slovensko, ko si pa iz Slovenije.« Pojmi slovenski jezik, Slovenec in Slovenija se vedno bolj prekrivajo. Ob odgovorih spoznamo, da imajo avstrijski državljani s slovenščino kot prvim jezikom v tej paradigmi vedno manj prostora. Še nedolgo tega je bil v formalnih in neformalnih govornih položajih na razpolago tudi pojem »Jugoslovan«, v omalovaževalni obliki in kot psovka pa še »Jugo«. Tedaj je bil pojem Slovenec bolj nevtralen, saj je brez nadaljnega še družil Slovence na Koroškem s Slovenci v tedanji SR Sloveniji ali drugod po svetu.

¹⁷ Kleine Zeitung, 5. 8. 1997, 22.

¹⁸ Na prvem mestu negativne lestvice so bili Romi in Sinti (Cigani) z 49%, sledili so jim Srbi (43%), Turki (41%), Poljaki in Romuni (34%), Judi in Hrvati (31%). Na lestvici najdemo pa tudi Nemce (8%). Citirano po: Ernst Bruckmüller, Entfernte Verwandte. Stereotypen, Klischees und Vorurteile in der Beurteilung der Slowenen seitens der (Ost-) Österreicher, V: Franc Rozman (ur.), Sosed v ogledalu soseda od 1848 do danes. Prvo zasedanje slovensko-avstrijske komisije zgodovinarjev, Bled 9.-12. 11. 1993 (Ljubljana 1995), 35.

Pričevanja

V zadnjih letih je na Koroškem izšlo pet knjig pod skupnim naslovom »Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev«.¹⁹ Knjige povečini vsebujejo spomine malih ljudi. Urednica zbirke, etnologinja Marija Makarovič, je pisce opozorila s posebnim vprašanjem na vsebinski razdelek o slovenstvu (Jaz - Slovenec). Prosila jih je, da napišejo ali povejo »vse, kar je povezano z gornjim vprašanjem: o svojih težavah, bojih, razočaranjih, upanju in tudi morebitnem ponosu, da (so) Slovenec, Slovenka.«²⁰ Iz napisanega, vsaj iz objavljenih besedil, najbolj govori molk oziroma redkobesednost. Svojevrstna zgovornost molka mogoče koga utegne presenetiti, potrjuje pa slutnjo, da skoraj nihče ne govori ali piše o svoji identiteti sam od sebe, rad in prostovoljno. Kot da bi čutil, da to spada v intimno področje vsakega posameznika.

Ljudje, ki so se spominjali svojega življenja in dogodivščin v njem, so živeli v dokaj različnih časih. Če upoštevamo le državne okvire, so bili mnogi rojeni za časa Avstro-Ogrske, doživeli kratko obdobje jugoslovanske uprave po prvi svetovni vojni, prestali prvo avstrijsko republiko, preživeli obdobje Hitlerjeve Velike Nemčije z vojno vred, zrela in pozna leta pa preživeli v drugi avstrijski republici. Življenje v teh desetletjih se je močno spreminjalo. Mnogi so z eno nogo stali - kar se tiče odnosov v družini, med spoloma, med družbenimi sloji, v vaški in cerkveni skupnosti, z mnogimi šegami in verovanji takorekoč mentalitetno še v srednjem veku, znajti so se morali v vrtincu modernizacije. Izkazovali so torej lojalnost zdaj eni, zdaj drugi oblasti, prisegali različnim državam in režimom, peli različne državne himne, služili v različnih vojskah. Spreminjali so se časi in z njimi so se spreminjali ljudje. Znajti so se morali v številnih predpisanih, pogosto nasprotujočih si »identitetah«, številnih okoliščinah in življenjskih izzivih. Brez prilagodljivosti bi bilo vprašljivo v časih celo njihovo telesno preživetje. Tudi tisti, ki so na videz ostali enaki, so dejansko postali drugačni v odnosu do svojega okolja. Kdor je bil po svojem obnašanju in zadržanju mogoče še včeraj primeren, je postal danes v očeh svojega okolja že velik čudak, če je vztrajal pri navadah, ki si jih je prisvojil v zgodnji mladosti.

Opazno se je spreminjalo tudi jezikovno okolje. Rodili so se še v pretežno enojezični slovenski vaški kmečki in delavski družbi in se z nemščino srečali večinoma šele v šoli. Ko so se na stara leta obračali nazaj, je v njihovih družinah in ožjem sorodstvu, sploh pa v soseščini pri mnogih začela prevladovati nemščina ali pa je slovenščina že povsem izzvenela. »Pri nas nismo znali nemško, govorili smo samo slovensko. Če je kdo prišel in govoril nemško, sta se edino starša lahko pogovarjala, ker mi otroci nismo znali nemško. Tu je nekaj bilo vse slovensko. Zdaj pa v nobeni hiši ne govorijo več slovensko. Pa so še slovenske družine tukaj. Toda v šoli govorijo otroci nemško, starši delajo z Nemci, in tako tudi med seboj govorijo nemško.«²¹ Tako je orisala jezikovne spremembe stara kmetica iz okolice Hodiš. V največjem delu takoimenovanega narodnostno mešanega ozemlja Koroške najdemo podoben položaj. Prehod od enega jezika na drugega pa je več kot zgolj zamenjava jezikovnega koda. Mnogi Slovenci na Koroškem, zlasti seveda tisti, za katere je slovenska narodna kultura posebna vrednota, asimilacijo občutijo z veliko duševno bolečino, s potrtostjo, globoko resignacijo, začudenjem, nemočnim

¹⁹ Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev 1 (Celovec, Tinje 1993), 2 (Celovec 1994), 3 (Celovec 1995), 4 (Celovec 1996), 5 (Celovec 1997).

²⁰ Tako smo živeli 1, 193.

²¹ Tako smo živeli 5, 54.

razočaranjem in ogorčenjem. Pogosto je prav družina prostor, kjer se ta prehod dogaja, zato prihaja do motenj v odnosih, do osebnih in družinskih tragedij. »Snaha, ki je Nemka in živi v tej hiši, je taka, da ji niste kos. Ne da se povedati... Še moj sin ima strah pred njo, tako da se z menoj nemško pogovarja, z vnukinjo se pa sploh ne smem igrati ali slovensko pogovarjati, da je ja ne bi poslovenil... To je groza,« je izpovedal neimenovani Korošec.²² Druga, skoraj sto let stara slovenska ženska, je razočarana zapisala: »Zdaj na mojem domu vsi nemško govorijo. Nič ne rečem. To bi morali sami vedeti, kaj je prav.«²³ Malo je sicer takih pričevanj o nacionalno pogojenih ponižanjih v najožjem družinskem krogu, vendar pa verjetno niso redka. Navidez pragmatičen in oportunističen odnos do izbire jezika povzroča slabo vest: »Moj mož je bil Nemec, ati tudi, me ni nič motilo. Med vojsko smo bolj nemško govorili, tudi z otroki, ker so rekli, da se bodo lažje učili v šoli. Mi še očitajo otroci, da zato manj znajo slovensko.«²⁴ Ob teh primerih se vidi, da je jezik mnogo več kot sredstvo za izmenjavo suhih informacij.

Te besede iz ust preprostih ljudi povedo, da imajo pričevalci do slovenščine zelo čustven odnos, da pa z njo pogosto povezujejo boj, trpljenje, krivice, samoodpovedovanje, žrtve, zapostavljanje, slabše pogoje za uspešno uveljavljanje v družbi, vse, kar lahko poimenujemo s strokovnim izrazom diskriminacija ali odkrite in prikrite oblike nasilja. »Moraš bolj tiho biti, moraš vse požreti,« je označil eden od pričevalcev svoj položaj kot Slovenec.²⁵ Mnogi niso imeli sreče, da bi slovenstvo doživljali kot obogatitev življenjske kakovosti. Neredko je širše okolje povezovalo s slovenščino zaostalost, nazadnjaštvo ali vsaj obrobnost. Sami so videli v slovenstvu vir ogroženosti, trpljenja in nezasluženih krivic. Še danes pojejo o sebi kot Slovencih na Koroškem kot narodu trpinu (v ponarodeli pesmi Janka Mikule, »tajni himni koroških Slovencev«: »Rož, Podjuna, Zilja, venec treh dolin, moja domovina, narod moj trpin«). Kdo drug kot mazohist to zares želi sebi in svojim bližnjim? Ta podoba o slovenstvu je mnogim zlezla pod kožo. In res je mnogo takega mazohizma tudi v uradnem dizajnu slovenstva na Koroškem, še precej več kot ga je v takorekoč uradni samopodobi slovenstva, ki tudi ni brez naslajanja nad tisočletno težko zgodovino. Sicer pa je slovenska literatura od Franceta Prešerna in Simona Jenka, Ivana Cankarja in Edvarda Kocbeka itd. polna teh motivov. Koroški slovenski pesniki Fran Eller, Anton Kuchling in Milka Hartmann ubirajo podobne strune in tudi Janko Messner ter občasno celo Florjan Lipuš črpata v teh motivih.

Žalitve, obsojanja in očitke na račun slovenstva je slišal marsikdo na Koroškem. Spodbuda za ohranjanje jezika in razvoj kulture to ni, vendar tudi v tem okolju so si nekateri uspeli udobno urediti svoj mali svet: »Naravo uživam na polju in v gozdu, za mesto pa nisem, ker sem tukaj gor zrastel. To je tako kot z vero. Z njo odraščaš in se je tudi naprej držiš. Sicer pa sem zvest sam sebi in svojemu prepričanju, in najbolj vesel sem, ker smo slovenska družina in se imamo lepo.«²⁶ Ali drug primer: »Ponosna sem, da živim na tako lepem koščku zemlje in da slovensko že od malega govorim. Vesela pa sem tudi, da smo domačo slovensko besedo v naši družini ohranili in jo posredovali tudi našim otrokom.«²⁷

²² Tako smo živeli 5, 63 sl.

²³ Tako smo živeli 1, 18.

²⁴ Tako smo živeli 1, 96.

²⁵ Tako smo živeli 1, 44.

²⁶ Tako smo živeli 2, 98.

²⁷ Tako smo živeli 2, 122.

Težave in trpljenje zaradi narodne pripadnosti so mnogi skušali osmisliti versko, kot pogoj za pošmrtno večno življenje. »Vse težave smo prenesli v zavesti, da kogar Bog ljubi, ga tepe,« si je bivanje na svetu razložil neki kmet. Izjavil je, da »kot Slovenec hoče tudi umreti in se v večnosti srečati s somišljeniki.« Pravzaprav nedolžna in ganljiva želja človeka, ki mu je življenje na tem področju življenja očitno pripravilo marsikatero ponižanje in razočaranje.²⁸

Podobno tematiko hitro najdemo v koroškem besednem ustvarjanju. Pesnik Anton Kuchling slovenstvu posveča širok razpon svojih čustev (npr. v pesmi »Trpljenje in veselje«):

*»Pustite mi to veselje,
pustite mi to trpljenje,
da ljubim svoj narod. /.../
Pustite mi to veselje,
da ljubim svoj narod,
da zanj, ki trpeti več noče,
trpim.«²⁹*

Največjemu užitku podaja roko največja bolečina. Tako v odnosu do naroda zazvenijo vsi registri čustvovanja, ki ga je zmožno človeško bitje.

Če pričevanja ljudi, ki jih lahko štejejo med takoimenovane zavedne Slovence, primerjamo z izjavami tistih, ki jim je bila slovenščina prvi jezik, narodno politično pa so se odločili za neslovensko opcijo, vidimo presenetljivo podobno sliko zavesti, le da so posledice naseljene na naprotnih pólh. Prvi se na vso moč oklepajo slovenske skupnosti, drugi se ji s podobno vnemo odpovedujejo. Globinska izpoved pa je malodane enaka: slovenščina je v koroškem okolju breme. Eni so ga pripravljene predano nositi, drugi ga nosijo nejevoljno, tretji pa se ga želijo čimprej otresti.

»Za mojo babico, ki je v devetdesetih letih življenja govorila le slovensko in ji je vsak nemški stavek pomenil telesni napor, je njeno lastno narečje še danes 'hrda špraha',« tako se glasi eden od opisov odnosa do slovenščine na Koroškem.³⁰ Ta izpoved je dokaj reprezentativna, saj najde potrdilo v presenetljivo hitrem umikanju slovenščine. Družbena modernizacija, povezana z nemiščino, je porušila in malodane že povsem prekrila nosilne stebre slovenskih narečij v vaškem okolju na Koroškem. Ne le družbeno-gospodarske spremembe, tudi manjvrednostni občutek slovensko govorečih ljudi je spremenil jezikovno podobo še do druge svetovne vojne domala enojezičnega vaškega vsakdana. Med večjim delom starejšega domačega prebivalstva je slovenščina sicer uporabljana, a neljubljena. Po sili ali po stari navadi (vsaj od časa do časa, če tako ravno nanese) jo govori še marsikdo, čeprav jo imajo nekateri za »tako potrebno kot golšo«. Dietmar Larcher, ki se je ukvarjal z asimilacijskimi procesi na Koroškem in njihovimi posledicami, je tolmačil kolektivni spomin kot usudno težke preteklosti. Spomin na skrajno materialno revščino v preteklosti mu je ključ za razumevanje »prastrahu« kot bojzani pred povratkom v pravkar premagano civilizacijsko stopnjo.³¹ Cena identitete, pridobljene z mitom o prastrahu, je zelo visoka. Njen sestavni del je trajno izrivanje lastnega etničnega in jezikovnega izvira.³²

²⁸ Tako smo živeli 1, 88.

²⁹ Anton Kuchling, Drava, povedj, kje dom je moj (V Celovcu 1973) 27 sl.

³⁰ Wolfgang Petritsch, Melancholischer Gleichklang. V: Der Standard, Album, 25. 4. 1997, 5.

³¹ Dietmar Larcher, Soziogenese der Urangst. V: Zweisprachigkeit und Identität (=Disertacije in razprave 6, Klagenfurt/Celovec 1988) 54.

³² Larcher, 56.

Kako naprej?

Na Koroškem torej dobimo zelo pestro podobo odnosov do slovenskega jezika. Od patetičnih zaobljub, vedno in povsod braniti čast slovenskega jezika in kulture vse do zatajevanja materinščine. Vse to je stvarnost in vsakdan. Obe skrajnosti ne prispevata dosti k ohranjanju slovenščine. Bolj kot v donečih besedah se kaže odnos do jezika v življenju družin, v vaškem in ostalem družbenem okolju. V poklicnem življenju je postala slovenščina za večino ljudi, če niso ravno kmetje ali pa še niso našli zaposlitve v slovenskih organizacijah, že precej izjemna stvar. Slovenščina je postala jezik manjšine že skoraj v vseh vaseh in občinah jugovzhodne avstrijske Koroške. Če temne šrafure na jezikovnih zemljevidih označujejo visok delež slovenskega prebivalstva, potem od ljudskega štetja do ljudskega štetja opazamo, da postajajo zemljevidi vse bolj bledi in celo prazni. Današnja razširjenost slovenščine med otroki napoveduje nadaljnje dramatično ožjenje prostora, kjer je slovenščina danes še opazna. Demografska ogroženost slovenske manjšine je velika³³ in jezikoslovec ima na Koroškem dosti priložnosti opazovati podiranje jezikovnega sistema ter umiranje in smrt manjšinskega jezika.

Kje se danes napaja narodna identiteta? Lahko vprašanje, težek odgovor. Tradicionalna etnologija išče v ljudski kulturi, kulturi vsakdana in praznika, predvsem dediščino, ki nas povezuje s predniki. Na pesmi, verovanja, šege, oblačila, stavbe, orodje, razlage sveta itd. gleda z zornega kota trajanja. V času hitrih sprememb, ki velike dele prebivalstva bega, naj bi vsa ta na zemljo (regijo) in njeno (več ali manj) avtohtono prebivalstvo vezana materialna in duhovna kultura dajala oporo. Tudi politološke definicije naroda temeljijo predvsem na preteklosti, že manj na sodobnih strukturah, najbolj jim pa manjka dimenzija prihodnosti, čeprav skušnja uči, da ideologije - in mednje moramo vključiti tudi narodno - predvsem skušajo ubesediti cilje. Narodno ideologijo lahko beremo in razumemo kot projekt razvoja in preživetja. Vsa njena inovativna in rušilna moč izhaja iz odgovorov na vprašanje, kakšni naj so, predvsem pa kakšni naj bodo odnosi do drugih narodov in znotraj skupine, ki se ima za narod.

Nisem prepričan, da črpa današnja slovenska mladina na Koroškem svojo identiteto iz narodnih pesmi in plesov, dvomim, da se močno navdušuje nad primerki avtohtone spontane arhitekture (na primer nad kozolci, mlini in kaščami), narodnimi nošami, in sprašujem se, ali dobro pozna Karantanijo in knežji kamen z ustoličevalnim obredom vred, kaj šele Ožbalta Gutsmana, Urbana Jarnika, Matijo Majarja - Ziljskega, Antona Janežiča, Andreja Einspielerja, Milko Hartmanovo, Florjana Lipuša itd. Ali jo še zanima, kakšno obliko so imele grablje in vile, kako so živeli na vasi, katera imena so izbirali za krave, kaj so sejali in sadili, kako so kosili, sušili, želi, mlatili, kaj in kako so kuhali, kakšne obleke so nosili, kako so praznovali in žalovali? Koliko pozna, predvsem pa, kako ocenjuje oboroženi konflikt za meje med Avstrijo in Jugoslavijo po koncu prve svetovne vojne, kako gleda na dogajanja v času nacizma in po letu 1945, za katero verzijo zgodovine se odloča? Nočem, da bi imel kdo to naštevanje za omalovaževanje, ker se zavedam, da je zanimanje za vse te segmente preteklosti legitimna vsebina znanstvenega in ljubiteljskega zanimanja. Mladega človeka po navadi bolj kot te vsebine in vprašanja narodnega preživetja zaposluje osebna sreča in skrbi za delovno mesto. Uživa ob glasbi, filmih in literarnih delih, ki jih ne išče samo v narodni zakladnici. Oblikujejo ga ameriške televizijske serije, računalniške igre, modne frizure, oblačila

³³ Primerjaj Albert F. Reiterer, *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung*. V slovenščini: *Koroški Slovenci danes* (=Disertacije in razprave 39, Celovec 1996).

itd., razvoj na področju tehnologije in medicine, če ostanemo samo na ravni civilizacijskih pridobitev. Tudi pri nemško govorečem vrstniku ni nič drugače. Ali nas mora zato skrbeti?

Civilizacijske spremembe so spremenile način vsakdanjega in prazničnega življenja. Razvoj zahteva od človeka, da se ne spozna le v domačem kraju, področju in državi. Bolj kot kdajkoli doslej je njegova socialna varnost odvisna od integracije v kontinentalne in svetovne procese. Merilo postaja uspešnost gospodarskega razvoja, ki se izraža v brutosocialnem produktu države, kupni moči njenih državljanov, merodajna postaja pravna ureditev in politični sistem. Vse to je podlaga za vključevanje v kontinentalne in svetovne gospodarske, politične in vojaške skupnosti. Pojem narodne neodvisnosti doživlja velikanske spremembe. Razen tega mlado in staro doživlja vsestranska prevrednotenja narodove preteklosti. Katere vojne so merodajne, katere zmage in kateri porazi vredni, da se jih spominjamo? Katera so temeljna dela narodne literature? Dogodkovna zgodovina, predvsem pa interpretacija preteklosti se močno spreminja pod vplivom političnih ideologij, podobno je pri literaturi. Mnogo tega, kar je bilo včeraj v središču, mora biti danes skrito in zamolčano, postalo je del narodne starinarne in ropotarnice.

Ob takem kontekstu se samoumevno zastavlja vprašanje o razvoju narodne identitete, posebej še, ko gre za majhno skupnost, ki živi v manjšinskem položaju. Pogoji hitrega tehnološkega in gospodarskega razvoja v svetu, politične spremembe v Sloveniji nedvomno vplivajo na položaj in razvoj slovenske manjšine na Koroškem. Tranzicija ni pojav, ki bi bil omejen na bivše države realnega socializma. Najbolj odločilno za Slovence na Koroškem pa je, ali ima avstrijska družba jezikovno in kulturno raznolikost za bolečo in motečo disonanco ali za zaželeno harmonično večglasje in obogatitev. To je tisto okolje, ki oblikuje in vzgaja mlado in staro.

V pesmi »Ob koncu stoletja« je poljska pesnica Wislawa Szymborska tako preprosto zapisala: »Preveč se je zgodilo, kar se ne bi smelo zgoditi, in to, kar bi se zgoditi moralo, je izostalo.«⁵⁴ Ta povzetek velja tudi za področje narodnega vprašanja na Koroškem. Iskati je treba nove nosilne podlage, kajti vprašljivo je, koliko lahko manjšina gradi predvsem na tradiciji. Ne more in ne sme črpati samo v negativnih skušnjah preteklosti (in sedanosti). Kdor v manjšinski kulturi ne uspe najti pozitivnih komponent življenjske kakovosti, se prej ali slej notranje in na zunaj poslovi od nje.

Summary

Rož, Podjuna, Zilja, ... My Homeland, My Long-Suffering People?

The author at first defines the concept of identity. According to him, identity is what makes a person alike or at least very similar to other people, incorporating him or her into smaller or bigger groups. There is no such thing as inborn identity: people gain it and keep building it in their social life. Identity is the result of communication, dynamics and conflicts arising from living together in society. Since man as an individual is a social and historical being and lives in constantly changing conditions, the major characteristics of identity are changeability, diversity, innovation, lability and impermanence. Identity is also (and mostly) what we would like to be. Although it is amorphous, it leans towards coercion. It hovers in society as a never reached and unreachable aim. It

⁵⁴ Wislawa Szymborska, *Sto wierszy - Sto pociech / Hundert Gedichte - Hundert Freuden*. Ausgewählt, übertragen und mit einem Nachwort von Karl Dedecius (Kraków 1997) 324 (prevod T. D.).

prescribes patterns of behavior, intertwining prohibitions with bonding. A special segment of man's identity is the feeling of national belonging, which developed at a certain point in history. In Central Europe it was in the nineteenth century, when linguistic and ethnic differences were charged with a strong ideological impact. This is why identity issues can give rise to many a dilemma.

Ever since the start of the nationalist era, Slovenes have lived in Carinthia as a minority. Drawing on the testimonies of ordinary people and on some examples from Carinthian Slovene literature, the author attempts to picture the prevailing self-image of Slovene-speaking people - with a special emphasis on nationality and language. It turns out that the life experiences of Slovene-speaking people are mostly so full of anxiety and pain that they associate this language with social marginality. Two groups most frequently testify: the first one has an emphatic attitude towards Slovene, the second one rejects it. Although their emotional attitude towards Slovene is quite different, the statements of both groups, when analyzed in depth, share a common message. Because of their life experiences, convictions and inhibitions instilled into them both by family and public education and everyday life, both groups lack a relaxed attitude towards their first language, their Slovene mother tongue. It turns out that tradition can be a burden and an insufficient basis for the preservation of Slovene and the community of its speakers in Carinthia.